

Monedes de les taifes de Saragossa, Lleida, Calataiud i Dénia-Tortosa

ANNA M. BALAGUER
A. BOFARULL I COMENGE

La contribució a la numismàtica i a la història d'al-Àndalus, en general, realitzada des de l'Institut Valencia de Don Juan pel grup de numismàtics i d'arabistes que desenvoluparen la seva tasca al redós d'aquella eminent institució, entre les darreres dècades del segle passat i les primeres del present, és importantíssima.

Les impressionants col·leccions d'empremtes corresponents a totes les monedes catalogades a l'obra d'A. Vives y Escudero, *Monedas de las dinastías árabigo-españolas*, o bé al llibre d'A. Prieto Vives, *Los Reyes de Taifas*, només són alguns dels exemples possibles en aquest sentit. En un article publicat recentment, T. Ibrahim ens ofereix una detallada i fidedigne notícia d'aquests fons d'empremtes del *Instituto Valencia de Don Juan*, entre els quals hi ha també les de la col·lecció de moneda àrab del Museo Arqueológico Nacional, abans que s'hi incorporés la col·lecció Vives, la de la Real Academia de la Història i la del mateix *Instituto Valencia de Don Juan*. L'autor remarca, també l'existència de tres mil set-cents motlles de baquelita cuidadosament conservats en sobrets i detallant la col·lecció de monedes de la qual foren extrets. ("La colección de improntas del I.V.D.J", *III Jarique de Numismàtica Hispano-àrabe* Madrid, 1990, p. 243-54).

A part d'aquestes magnífiques col·leccions d'empremtes de monedes, la institució conserva també altres documents de caràcter científic referents a la numismàtica, com és ara cartes, notes i manuscrits inèdits de numismàtics tan il·lustres com F. Codera, A. Vives i sobretot d'A. Prieto Vives.

Però la tasca de l'*Instituto Valencia de Don Juan*, amb anterioritat a la Guerra 1936-1939, no es restringí a ésser un centre de recerca o bé a la seva labor museogràfica, sinó que promogué al mateix temps l'edició de treballs de recerca. Recordem, per exemple, la magnífica i difícil edició de l'obra d'A. González Palencia, *Los mozárabes de Toledo de los siglos XII y XIII*, publicat l'any 1930 en dos volums.

Tindríem encara una visió poc encertada del que fou i del que és l'*Instituto Valencia de Don Juan* si limitéssim la seva projecció només al terreny de la numismàtica o de l'arabisme, ja que el seu camp d'acció és molt més ampli. Les col·leccions que guarda aquesta institució són el més variat i al mateix temps el més escollit que hom pugui imaginar: exquisides ceràmiques de Manises dels segles xv-xvi, extraordinàries peces executades en atzabeja, delicades porcellanes dels segles xviii i xix, pintures, segells, pergamins i una remarcable biblioteca. Cal destacar igualment la selecta col·lecció de monedes de l'Antiguitat i dels regnes hispànics des de l'edat mitjana. Es tracta, certament, d'un monetari molt escollit amb peces de gran raresa, com és ara el diner de bust d'Urgell, atribuït a Ermengol V, o bé el ral d'Àvila de Joan II de Castella, entre d'altres. Fins ara aquests interessants fons no han estat publicats de forma sistemàtica, però ocasionalment hom ha donat a conèixer o ha pogut estudiar determinats sectors del monetari. En aquest sentit recordem les sèries sueves i visigodes publicades per F. Mateu; les monedes transicionals àrabs publicades per J. de Navascués o bé les sèries de monedes comtals catalanes recollides per A. M. Balaguer per al corpus de la seva tesi.

L'objectiu del present estudi és donar a conèixer algunes de les peces de les sèries de les primeres taifes existents en aquest important fons. Es tracta de quaranta sis monedes dels reialmes de Saragossa, Calataiud, Lleida, Dénia i Tortosa. Totes aquestes peces foren seleccionades i fotografiades en ocasió de la informació dels materials numismàtics de base per a l'elaboració de la tesi doctoral d'A. M. Balaguer pel fet de tractar-se d'amonedacions coetànies a bona part de les sèries comtals catalanes i que emetien els reialmes musulmans veïns. Cal assenyalar, però, que no es procedí a un recull sistemàtic de totes les monedes dels esmentats reialmes existents a la col·lecció del *Instituto Valencia de Don Juan*, sinó a una mostra representativa que serví a la finalitat de la investigació que es duia a terme. Val a dir també que posarem especial atenció en la moneda d'or per als possibles paral·lelismes que poguessin establir-se amb els mancusos catalans. Aquesta selecció explica, per exemple, l'absència al nostre recull i no a la col·lecció d'exemplars de dirhems de Saragossa, monedes d'altra banda relativament abundants sobretot pels regnats d'Àhmad, de Yúsuf i d'Àhmad II.

EL MATERIAL PRESENTAT

Antonio Prieto Vives afirmava a l'inici de la seva obra: «*El período de los llamados Reyes de Taifas, que corresponde al siglo XI de J.C. y al V de la Hégira, es el más interesante y el más difícil de la numismática hispano-musulmana. Forma, en efecto una transición entre dos series regulares correspondientes al Califato de Córdoba y al Imperio de los Almorávides, y presenta un conjunto caótico que la rareza de los ejemplares hace mal conocida y en perpétua rectificación*».

Aquest plantejament realitzat l'any 1926 continua sent vàlid als nostres dies, ja que els estudis posteriors dedicats a aquest període han estat escassos i d'abast molt limitat. Incidia també sobre aquesta idea la introducció a les actes de la VI Trobada d'Estudis Numismàtics que fou dedicada precisament a tractar de la producció o circulació de moneda a SHARQ AL-ÀNDALUS durant les primeres taifes. Aquesta trobada d'estudiosos fou al mateix temps el primer intent coordinat per apropar-se i reemprendre l'estudi d'aquest interessant i obscur període. (*Gaceta Numismática*, núms. 105-106, 1992).

En aquestes circumstàncies cal considerar que poder presentar amb les seves classificacions i il·lustracions la respectable quantitat de quaranta sis peces de les taifes de l'anomenada frontera superior té un notable interès. En qualsevol cas, la nostra intenció és tan sols la de servir a l'estudi d'un material útil a la formació d'un catàleg o potser d'un *corpus* sistemàtic d'aquestes emissions.

Analitzarem tot seguit i per seques les novetats d'aquest material.

SARAGOSSA

S'apleguen vint i quatre monedes d'aquest taller, totes són d'or i, per tant, molt més escasses en els nostres monetaris que els dirhems d'argent o de billó d'aquesta mateixa seca.

D'aquestes monedes d'or sis són dinars (núm. 1-2-4-5-6 i 18) i la resta, és a dir, divuit peces, són fraccions de dinar. Pel que fa als dinars només els núm. 1,6 i 18, corresponents als núm. 221, 229 i 255 de l'obra de Prieto Vives, eren il·lustrats en aquella obra i cal assenyalar encara que la peça núm. 1 correspon a un exemplar diferent al que publica Prieto a la seva il·lustració. Tot això fa que amb la publicació d'aquests sis dinars de Saragossa s'ampliï molt considerablement la informació gràfica disponible. El mateix podem dir pel que fa a les fraccions on resulta que els tipus de les peces núm. 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 20 i 24 del nostre catàleg no són il·lustrats a l'obra de Prieto Vives. Cal observar també que quan el tipus és il·lustrat per aquest autor només en tres casos es tractarà del mateix

exemplar (núm. 10, 18 i 22). Això fa que també per aquesta banda incrementem la informació gràfica i la informació fins ara disponible sobre l'evidència numismàtica conservada. Recordem que l'aplec d'aquesta mena d'informació podrà conduir en el futur a la identificació i a la comptabilització del nombre d'encunyats de cara a la realització de càlculs estimatius dels volums emesos. Comentari a part mereix la peça núm. 9 que considerem inèdita en no trobar-se a les principals obres de referència consultades. Al catàleg hom podrà trobar la lectura completa d'aquesta nova moneda que ha de correspondre a la seca de Saragossa pel títol que apareix a la segona àrea.

LLEIDA

Els dirhems de la taifa de Lleida que s'aporten incrementen considerablement la informació disponible de l'evidència numismàtica d'aquesta seca. Recordem que les monedes de Lleida són molt rares i observem també que les del fons de l'*Instituto Valencia de Don Juan* es troben en un estat de conservació molt bo per a aquest tipus de peces. Cal assenyalar, l'altra banda, que només una peça, la núm. 29, presenta perforacions, fenomen tan habitual en les monedes del període dels regnes de taifes.

Dels tipus de Lleida, ara publicats, Prieto Vives només n'il·lustrava dos, el núm. 25 i el núm. 29, ambdós corresponen al mateix exemplar fotografiat per l'autor (Prieto núm. 274 i 281c).

Una altra aportació remarcable és la descoberta d'una peça de l'any 455 de l'Hègira, data per a la qual Vives, Miles o el mateix Prieto Vives no descriuen cap moneda. Podem, doncs, considerar-la amb molta probabilitat com a inèdita.

CALATAIUD

Presentem també una fracció de dinar d'aquest taller que ha deixat una evidència tan minsa. També en aquest cas incrementem la informació gràfica, ja que el tipus de l'exemplar que ara donem a conèixer no fou il·lustrat per Prieto Vives.

DÉNIA I TORTOSA

Aportem la il·lustració i classificació de 12 exemplars de Dénia dels quals només dos tipus són fotografiats a les làmines de Prieto. Es tracta del núm. 299a d'aquell autor i per al qual en donem quatre exemplars (núm. 32-33-34 i 35) i el núm. 302b representat per l'exemplar núm. 43 del nostre

catàleg que resulta no ésser la mateixa moneda il·lustrada per Prieto.

Pel que fa a Tortosa presentem tres monedes, la núm. 44 correspon al mateix exemplar de la làmina de Prieto Vives (núm. 302*d*) i les altres dues, núm. 45 i 46 són dos exemplars diferents del tipus núm. 302 del catàleg d'aquell autor.

CONCLUSIÓ

La presentació d'aquest material mostra una vegada més la importància de les col·leccions numismàtiques dels fons de l'*Instituto Valencia de Don Juan* de Madrid que es caracteritzen més per l'exquisida qualitat i raresa de les seves peces que per la seva abundància numèrica. La publicació d'aquest fons de moneda de les taifes, encara que parcial, creiem que serà una aportació més per assolir l'objectiu, ja assenyalat, d'obtenir en l'esdevenidor un corpus exhaustiu de les difícils sèries de les amonedacions de les primeres taifes.

NOTA INTRODUCTÒRIA AL CATÀLEG

Donarem la classificació d'aquestes monedes segons els catàlegs de referència de Vives, Prieto Vives i Miles. Certament que el de Prieto Vives és l'obra més completa per a aquest període i serà de fet la que ens marcarà la pauta principal. Tot i així ha semblat interessant donar la referència dels altres dos catàlegs. Sovint les peces que cataloguem no apareixen a l'obra de Miles, en aquells casos posarem un guionet al costat del nom d'aquell autor.

Farem constar al costat del número de Prieto Vives si es tracta del mateix exemplar il·lustrat per aquell autor, ja que això serà una guia a l'hora de redactar un corpus. A les observacions assenyalarem altres detalls, si l'any o la seca no són visibles, etc.

Totes les peces són fotografiades a escala real a les làmines que segueixen al catàleg, per això no hem detallat els seus diàmetres en mil·límetres que són fàcilment comprobables a les il·lustracions.

Només en el cas dels dirhems de Lleida disposem dels seus pesos i els fem constar. Per que fa als metalls, cal recordar que els dinars i les seves fraccions són d'or o bé d'un aliatge d'or i argent en proporcions molt variables i difícils de definir sense unes anàlisis metal·logràfiques. El mateix podem dir per als dirhems, en principi d'argent, però sovint amb molta lliga de coure.

Per a la moneda núm. 9, que no trobem als catàlegs de referència, donarem la transcripció de les seves lectures.

BLIOGRAFIA I ABREVIATURES DEL CATÀLEG

M = MILES, G.C., *Coins of Spanish Muluk al-Tawa' if*. Nova York, 1954.

P.V. = PRIETO VIVES, A., *Los Reyes de Taifas*, Madrid, 1926.

V. = VIVES Y ESCUDERO, A. *Monedas de las dinastías árabe-españolas*, Madrid, 1893.

CATÀLEG

I REIALME DE SARAGOSSA. DINASTIA DELS BANU TUJIB

Yahyà al-Mudhàffar (414-420 aH/1023-1029 dC)

1. M. Saragossa. Dinar. V 1133(?): P.V. 221; Miles -. Seca a la primera àrea. Any no visible per repicat.
2. M. Saragossa. Dinar. 417 aH. V.1.134 var. d'any; P.V. 222,b; Miles -.
3. M. Saragossa. Fracció de dinar. V.-; P.V. 223; Miles, 333. Llegenda marginal fora del cospell.

Mundhir II al-Mansur (420-430 aH/1023-1029 dC)

4. M. Saragossa. Dinar. 420 aH. V. 1.135; P.V. 224, a; Miles -.
5. M. Saragossa. Dinar. 423 aH. V. 1.138; P.V. 226, a; Miles, 334.
6. Saragossa. Dinar. 428 aH. V. 1.140; P.V. 229, es tracta de la mateixa peça. Miles,335.
7. - Fracció de dinar. V. 1.139; P.V. 226,b; Miles -. Llegenda marginal fora del cospell.
8. Saragossa. Fracció de dinar. V.-;P.V. 227; Miles -. Any borrós.
9. - Fracció de dinar. V.-;P.V. - ; Miles -. Inèdita. Llegenda marginal fora del cospell.

I. A.

الحاجب
لا اله الا
الله وحده
لا شريك له

AL- HAJIB

No hi ha Déu sinó

Allà solament ell

No hi ha company per a ell.

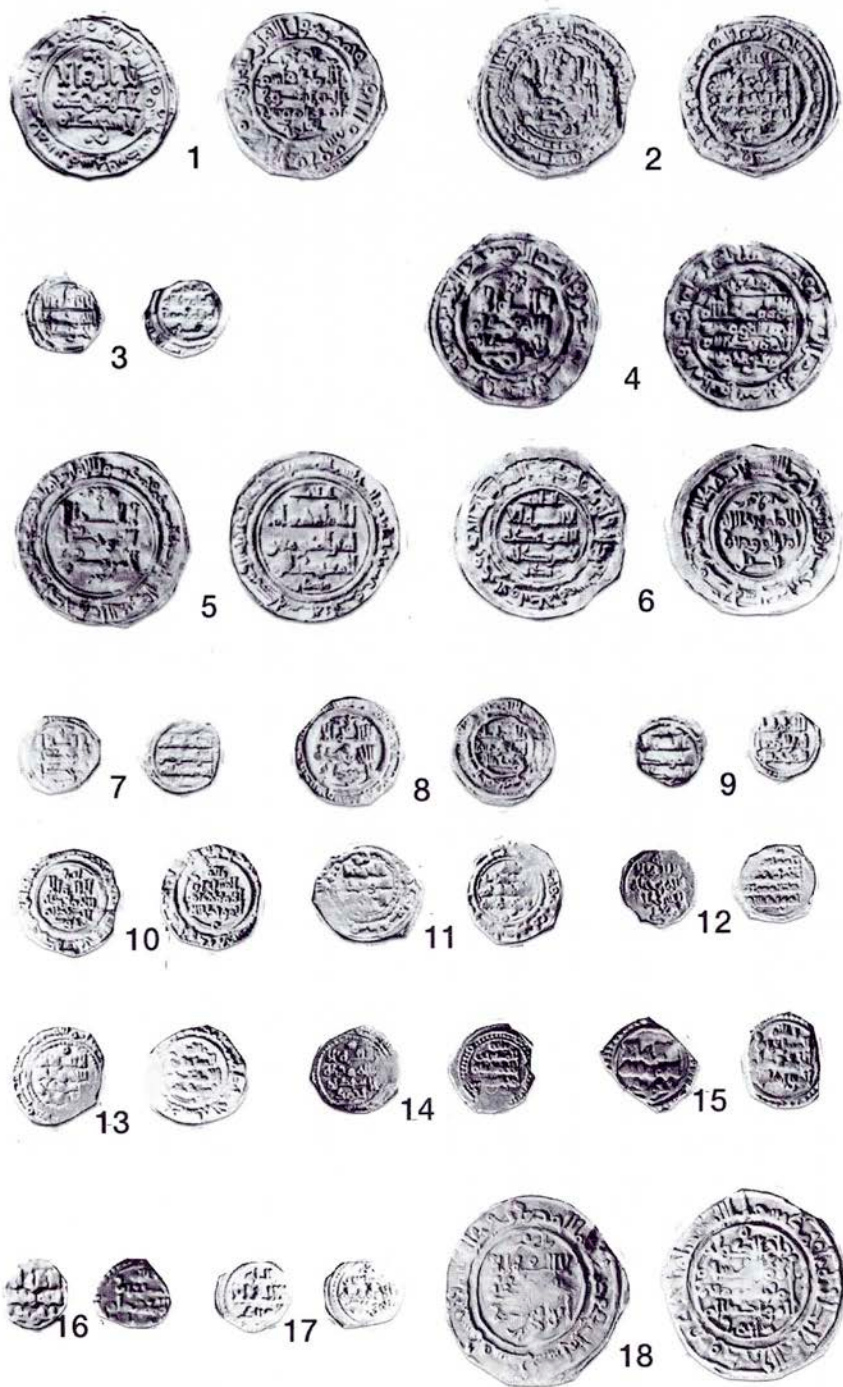
II A.

الامام هخام
امير المؤمنين
لمعنتك بالله

AL IMAM Hixam

AMIR AL-MUMININ

AL-MUTAD BILLA.

Làmina I

II REIALME DE SARAGOSSA. DINASTIA DELS BANU HUD

Sulayman al-Mustain (430-438 aH/1038-1046 aH)

10. Saragossa. Fracció de dinar. 431 aH. V.-;P.V.235, es tracta de la mateixa peça. Miles, 334.
11. Saragossa. Fracció de dinar. 431 aH. V.-;P.V.235. Miles, 334.
12. - Fracció de dinar. - V.-;P.V. 237. Miles, -. Llegendenda marginal fora del cospell.
13. - Fracció de dinar. - V. 1.152;P.V. 240, c ;Miles -. Seca i any no visibles.
14. - Fracció de dinar. - V. 1.152;P.V. 240, c;Miles -. Llegendenda marginal fora del cospell.
15. - Fracció de dinar. - V. 1.153;P.V. 243;Miles,347. Llegendenda marginal fora del cospell.
16. - Fracció de dinar - V. 1.153;P.V.243;Miles,347. Llegendenda marginal fora del cospell.
17. - Fracció de dinar - V.- ;P.V. 245;Miles -. Llegendenda marginal fora del cospell.

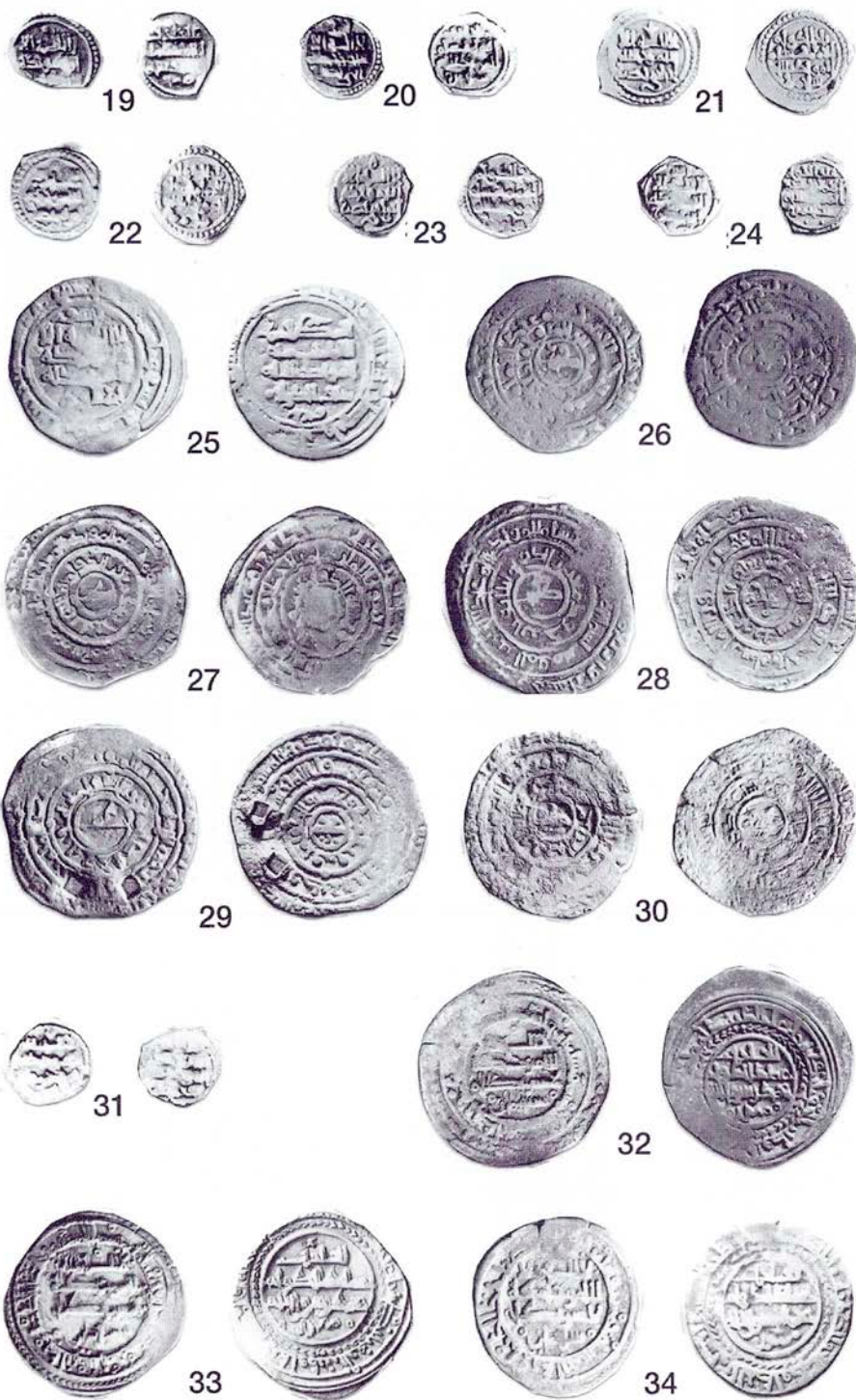
Sulayman Taj ad-Dawla (438-441 aH/1046-1050 dC)

18. Saragossa. Dinar. 441 aH V. 1.167;P.V. 255, es tracta del mateix exemplar. Miles -.
19. - Fracció de dinar. - V. 1.160;P.V. 250; Miles, 361. Llegendenda marginal fora del cospell.
20. - Fracció de dinar - V. 1.161;P.V. 251;Miles-. Llegendenda marginal fora del cospell.
21. - Fracció de dinar - V. 1.165;P.V. 256,b;Miles, 363. Llegendenda marginal fora del cospell.
22. - Fracció de dinar - V. 1.165;P.V. 256,b,es tracta de la mateixa peça. Miles, 363. Llegendenda marginal fora del cospell.
23. - Fracció de dinar - V. 1.165;P.V. 256,b;Miles, 363. Llegendenda marginal fora del cospell.
24. - Fracció de dinar - V. 1.166;P.V.257;Miles,-. Llegendenda marginal fora del cospell.

III REIALME DE LLEIDA

Yúsuf al-Mudhàffar ibn Sulayman (438-459 a.H./1046-1067 dC)

25. Lleida. Dirhem. 439 H. p.:3,15g. V.1.234;P.V. 274, es tracta de la mateixa moneda. Miles -.

26. Lleida. Dirhem. 449 H. p.:4,80g. V. 1.244;P.V. 281, a; Miles, 456.
27. Lleida. Dirhem. 451 H. p.:4,15g. V. 1.246;P.V. 281, b; Miles, -.
28. Lleida. Dirhem. 455 H. p.: 4,80g. V. - ; P.V. 281; Miles -. Inèdit per la seva data.
29. Lleida. Dirhem. 459 H. p.: 5,60g. V. 1.247; P.V. 281, c, es tracta de la mateixa moneda. Miles, -. Perforacions.
30. Lleida. Dirhem. 45 (?)H. p.: 3,15g. V. -;P.V. 281. Miles -. La unitat de la xifra de l'any borrosa.

IV REIALME DE CALATAIUD

Muhàmmad ibn Sulayman (439-440 a.H./1047-1049 dC)

31. - Fracció de dinar V. 1.252;P.V. 289;Miles -. Llegend marginal fora del cospell.

V REIALME DE DÉNIA I TORTOSA

Mundhir ibn Àhmad al-Múqtadir (475-483 a.H./1082-1090 dC)

32. Dénia. Dirhem. 475 H. V. 1.326;P.V. 299,a;Miles, 471.
33. Dénia. Dirhem. 475 H. V. 1.326;P.V. 299,a;Miles, 468.
34. Dénia. Dirhem. 475 H. V. 1.326;P.V. 299,a;Miles, 469 variant d'adorn
35. Dénia. Dirhem. 475 H. V.1.326;P.V. 299,a, Miles,470. Dues perforacions.
36. Dénia. Dirhem. 476 H. V. 1.328;P.V.299,b;Miles, 472.
37. Dénia. Dirhem. 476 H.(?) V. 1.328;P.V.299,b.;Miles,472. El sis de l'any borrós.
38. Dénia. Dirhem. 480 H. V. 1.333; P.V. 299,f;Miles,483. Dues perforacions.
39. Dénia. Dirhem. 47(?) H. V. 1.326-1.335;P.V. 299;Miles,-. Seca i unitat de l'any no visibles.
40. Dénia. Dirhem. V. 1.326-1335;P.V. 299;Miles -. Seca i any no visibles.

Sulayman ibn Mundhir (483-493 a.H./1090-1099 aC)

41. Dénia. Dirhem. 483 H. V. 1.339;P.V. 302,a; Miles, 486.
42. Dénia. Dirhem. 483 H. V. 1.399;P.V. 302,a; Miles, 486.

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

- 43. Dénia. Dirhem. 484 H. V. 1.340;P.V. 302,b; Miles,487-488.
- 44. Tortosa. Dirhem. 484 H. V. 1.344;P.V. 302,d. es tracta del mateix exemplar de moneda.Miles -.
- 45. Tortosa. Dirhem - V. 1.344-1349. P.V. 302.Miles -. Seca i any no visibles.
- 46. Tortosa. Dirhem - V. 1.344-1349. P.V. 302.Miles -. Seca i any no visibles.